

MAASEUDUN SUKUPUOLITTUNEET TILAT JA ULOSSULKEMINEN

Kaija Heikkinen,
Joensuun yliopisto

Arvioin tässä artikkelissa sitä, millä tavalla maaseututilan sukupuolittuneisuus tulee esille itselleni tutuilla tieteenaloilla etnologiatieteissä¹ ja naistutkimuksessa. Esittelen maaseututilaa suhteuttamalla sitä kaupunkitilaan. Hyödynnän tarkastelussa jakoa yksityiseen ja julkiseen sekä tulkitsen jakoa yhteiskunnan patriarkaattisuusteorian lävitse. Patriarkaatin yhtenä muotona on pidetty miehistä väkivaltaa, jota ovat perheväkivalta, seksuaalinen häirintä, seksuaalinen väkivalta, pornografia ja prostituutio (Koski 2003: 281–2). Olen kiinnostunut miehiseksi väkivallaksi luokitellun ilmiön synnyttämistä vaarallisuuden ja pelon tilanteista.

Lopuksi tarkastelen, missä määrin näin hahmotellusta sukupuolittuneesta maaseututilasta on löydettävissä ilmiöitä, joita sinne ei yleensä liitetä. Judith Butlerin teoriaa myötäillen liitän näihin tiloihin ilmiön, josta käytetään nimitystä "ulossuljetut abjektit". Käytännössä kyse on homoseksuaalisuudesta, lesboudesta ja prostituutiosta. Kokeilen siis, onko mahdollista sijoittaa ulossuljettujen vyöhykkeitä yhteiskuntatieteistä tuttuun yksityiseen ja julkiseen. Pohdin myös, minkälaisia seurauksia ja minkälaista sukupuolittuneisuutta silloin paljastuu.

Käsittelen esittämiäni kysymyksiä olemassa olevien tutkimusten ja erilaisten maaseutua koskevien yleistysten, kuten kirjallisuuden, elokuvien ja kuvataiteen representaatioiden pohjalta. Artikkelini ei pohjautu omakohtaisesti tehtyyn empiiriseen tutkimukseen.

Naistutkimuksen ja etnologiatieteiden lähtökohdat

Etnologiatieteet kansallisina tieteinä syntyivät osana kansallista liikettä, jolla tarkoitan sekä 1800-luvun kehitystä että itsenäistymisen jälkeistä nationalistista ideologiaa. Kansallistunteeseen sisältyy lähtökohtaisesti paitsi yhteisyyden kokemus, myös erojen tekemistä suhteessa toisiin, vieraisiin kansoihin ja etnisyyksiin (Nieminen 2006: 19). Erojen ja samuuden identifiointi on olennainen osa kansallisuutta ja kansallisten tieteiden tehtävänä on ollut nimenomaan samuuden konstruointi.

Etnologiatieteet tuovat tullessaan tarpeellista historiallisuutta ilmiöiden käsittelyyn ja auttavat siten ilmiöiden tarkastelua sekä historiallisesti että nykyhetken näkökulmasta. Etnologiatieteissä on paljon historiallista

tutkimus- ja asennetraditiota, joka on mielenkiintoista nimenomaan maaseututilan määrittelyn ja tulkinnan kannalta. Näitä liittyy tieteiden sisäänkirjoitettuihin väittämiin maaseudusta, kansasta ja talonpoikaisuudesta.

Naistutkimuksessa korostetaan sukupuolen merkitystä ja sukupuolieroa. Kyse on sukupuolesta analyttisenä käsitteenä, sukupuolten hierarkkisesta suhteesta, sukupuolittuneesta kulttuurista ja tilasta, naisista konkreettisina kulttuurinsa ja tilansa haltijoina ja muokkaajina. (Ks. Koivunen–Liljeström 1996.) Sukupuolen hierarkisointiin on yhä enemmän alettu liittää myös muita eron muodostajia, kuten etnisyyttä, sosiaalista asemaa, ihonväriä, vammaisuutta, ikää ja seksuaalista suuntautuneisuutta (ks. Vuorela 1999). Täten tilojen jäsentelyyn tulee sukupuolen lisäksi etnisiä, kulttuurisia ja sosiaalisia rajoja muodostavia ja rikkovia tekijöitä.

Judith Butlerin subjektiteoria tuo feministisen filosofian mukaisesti subjekti-käsitteeseen sukupuolittuneisuuden. Ulossulkeminen (abjektien muodostuminen) on oleellinen osa Butlerin subjektiteoriaa, ja siinä subjektin identifioitumisen katsotaan pohjautuvan ensi sijassa seksuaalisuudelle. Kyse on nimenomaan heteroseksuaalisuuden pakosta. Identifioitumisprosessissa tapahtuu väijäämättä ulossulkemista. Subjekti muodostuu ulossulkemisessa ja ulossuljettujen ihmisten tuottamisella. Ulossuljetut itsessään eivät ole subjekteja mutta he muodostavat oleellisen vertailupinnan herruutta pitävälle subjektille. Ulossuljetun abjektin vaikutuksesta sosiaaliseen elämään kehittyä ei-elettyjä (unlived and uninhabitable) vyöhykkeitä, kuten Butler sanoo. Ne on kansoitettu (populated) niillä, jotka eivät nauti subjektin statusta. Vyöhyke määrittelee subjektia ja näin ollen ulossulkemisella ja ulossuljettujen vyöhykkeillä on ratkaiseva merkitys subjektin muodostumiselle. (Butler 1993: 2–3) Vyöhykkeet synnyttävät pelkoa, epäilyä ja torjuntaa, mikä sekin on välttämätön tekijä subjektin kehittämisessä.

Sneja Gunew on käyttänyt kiinnostavalla tavalla Butlerin ulossulkemisen teoriaa tarkastellessaan jälkikolonialisen kritiikin pohjalta monikulttuurisuutta. Hän viittaa konkreettisiin etnikulttuurisiin vyöhykkeisiin, sellaisiin kuin juutalaisten historiallisiin gettoihin, punaisten lyhtyjen alueisiin, viktoriaanisen kauden keittiöihin ja ullakoihin, joihin oli majoittautunut sosiaalisesti ja etnisesti vähäarvoista väkeä. Hänellä ulossuljettu vyöhyke on etnisyyden leimaamaa. Gunew on kiinnostunut kielen funktiosta ja kielen identiteettiä luovista merkityksistä. Siten ulostyönnetty on usein myös jotakin kielellistä. (Gunew 2004) Etnisyys tuo ulossulkemiseen tärkeän ulottuvuuden, jota hyödynnän tässä artikkelissa. Joissakin Gunewin mainitsemissa tapauksissa on vahvana seksuaalisuus. Joane Nagel käyttää näistä käsitettä etnoseksuaalinen vyöhyke, josta on löydettävissä useiden etnisyyksien ja seksuaalisuuksien yhdistelmiä. Nagelin esimerkkeinä ovat monietniset avioliitot, mutta myös sotilasalueiden prostituutio ja seksiturismi. (Nagel 2003)

Pelko julkisessa yksityisessä tilassa

Vaikka maaseutua, maatiloja ja maataloutta sinänsä on hankala asetella julkisen ja yksityisen jakoon, joka

on kehittynyt teollistuneen yhteiskunnan analysoimiseksi, voi sen kautta yrittää jäsentää myös maaseututiloja. Patriarkaattisuus korostaa sukupuolittuneen, miehisen vallan merkitystä. Patriarkaattisten suhteiden katsotaan vaikuttavan sekä yksityisessä että yleisessä sfäärissä. Yksityisellä alueella kotityö naisten työnä on palkatonta ja vähäarvoista. Yleisellä alueella palkkatyössä sukupuolinen segregatio tulee esille naisten huonona palkkauksena. Patriarkaattista epätasa-arvoa esiintyy paitsi yhteiskunnallisessa ja poliittisessa toiminnassa myös kulttuuri-instituutioissa, kuten uskonnossa, kasvatuksessa ja mediassa sekä miehisenä väkivaltana. (Koski 2003: 281–282)

Hille Koskelan tutkimukset nostivat 1990-luvun puolivälissä yleiseen tietoisuuteen käsitteen "pelon maantiede", jolla alettiin tarkoittaa lähinnä julkisten ulkotilojen sukupuolittuneisuudesta johtuvaa eriateista vaarallisuutta ja naisten kehittämiä uusia strategioita. Oivallus representoitui myös taiteessa (esim. Anja Kaurasen romaani Pelon maantiede 1995). Väkivalta ja seksuaalinen häirintä ovat naisten uhkina. Julkiset tilat eivät kuulu naisille samalla tavoin kuin miehille. Naisten on taisteltava oikeudesta käyttää niitä ja oikeus lunastetaan neuvotteluin ja sovituin myönnytyksin. Sukupuolittunutta tilaa ja erityisesti julkista tilaa on ehditty naistutkimuksen piirissä tutkia suhteellisen paljon (ks. esim. Johnson et al. 2004).

Katujen lisäksi on muitakin julkisia tiloja; on työpaikkoja, hallinto- ja virastorakennuksia, kauppoja, ravintoloita. Työpaikkatilat eivät yleensä ole naisille vaarallisia, vaikka seksuaalista häirintää voikin esiintyä. Työpaikalle on välttämätöntä edes minimiasteinen työrauha. Ravintoloita, baareja, ja muita huvittelu- ja vapaa-aikapaikkoja voidaan pitää tiloina, joissa sukupuolinen häirintä on sallittua. Vaikka naisten turvattomuutta nähdään ennen kaikkea urbaanissa ympäristössä, on haasteellista pyrkiä soveltamaan ajatusta myös maaseututilaan.

On helppo nimetä naisten lisäksi muitakin julkisesta tilasta kamppailevia ryhmiä. Nykyään neuvottelua käyvät aktiivisesti ikääntyvät, vammaiset, autottomat ja muut erityisintressein yhdistyneet ja organisoituneesti toimivat ryhmät. Myös etnisesti erilaiset, kuten maahanmuuttajat joutuvat etsimään oikeutta julkiseen tilaan, mitä osoittaa esimerkiksi maahanmuuttajien kokema rasistinen ja sukupuolinen häirintä, kuten myös poliisin ajoittaiset kehotukset välttää tiettyjä paikkoja.

Koti on yleensä otettu esimerkiksi yksityisestä tilasta, joka on monien positiivisten tekijöiden ja lämpimien tunteiden paikka. Viime aikoina on kuitenkin kiinnitetty huomiota kodin vaarallisuuteen. Se on naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan tavallisin näyttämö. Kodin yksityisyyden ideologia on pitkään estänyt valtiovaltaa puuttumasta kodin sisällä tapahtuvaan väkivaltaan. (Ks. Piispa 2004; Keskinen 2005) Toisaalta valtiovalta on pystynyt tarpeen vaatiessa vaivattomasti rikkomaan kodin yksityisyyttä. Tätä on tapahtunut virallisten säädösten, puolivirallisten organisaatioiden kuten erilaisten valistusorganisaatioiden, lastensuojelullisen kontrollin, koulupakon ja monien muiden yhteiskunnallisten toimenpiteiden kautta. Naistutkimus onkin ajoittain korostanut kodin yksityisyyden näennäisyyttä. Kodin julkistumisen on katsottu

johtuvan muun muassa yhteiskunnan aktiivisesta perhe- ja sosiaalipolitiikasta.

Viranomaisten kotiin suuntautuvassa perhepolitiikassa voidaan nähdä luokkapohjaista otetta ja etniskansallista diskriminaatiota. On perusteltua sanoa, että alemmat sosiaaliset kerrostumat ovat olleet tarkemman interventio kohteena kuin talonpoikaisto tai kaupunkien porvarit ja keskiluokka. Erinomaisena esimerkkinä voidaan pitää Suomessa kansalaisodan jälkeen työväenluokkasiin perheisiin kohdistettua valvontaa (ks. esim. Peltonen 1996). Etnisperäistä kontrollia on puolestaan havaittavissa valtion suhtautumisesta romaniväestöön (ks. esim. Nygård 1998).

Tarkastelussa on pidettävä erillään yksityisyys ja läheisyys, intiimiys ja yhteisöllisyys. Kaupungin ahtaasta asumisesta ja toisaalta kyläyhteisön säännönmukaisuudesta on löydettävissä tarkkailua ja asioiden seuraamista ja niihin puuttumista. Voidaan puhua virallisesta ja epävirallisesta valvonnasta. Epävirallista valvontaa on pidetty erityisen vahvana maaseudulla.² Koti on yksityisaluetta, mutta sen voi kuitenkin katsoa olevan yhteisön valvovan katseen alla. Tämäntapainen yksityisyyden puute ei välttämättä auta naisia perheen sisäisissä ongelmissa, sillä perheväkivaltaan ei ole tapana puuttua.

Maaseututila kansankulttuurin kotina

Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että sekä kansatieteellisessä tutkimuksessa että kirjallisuudessa, vanhemmassa kuvataiteessa ja populaarikulttuurissa maaseutu on representoitu suhteellisen yksinkertaisella tavalla. Se on hahmotettu selkeästi niin fyysisesti, sosiaalisesti kuin kulttuurisestikin. Kansatieteen perusteoksissa maaseutua strukturoivat fyysisen tilan lisäksi elinkeinot, ruokatalous, rakennukset, tekniset taidot, puvut, yhteisöllinen elämä, kulku- ja kuljetusneuvot, niin kutsuttu kansanomaisen lääkintä, ajanlasku ja vuotuisjuhlat (Vuorela 1977). Pyrkimys kokonaisvaltaiseen maaseudun hahmottamiseen on yhteydessä etnologisissa tieteissä lähtökohtana olleeseen käsitykseen yhtenäisestä kansasta ja kansanomaisesta kulttuurista.

Vielä 1970-luvulla Vuorela määritteli kansankulttuurin eli kansanomaisen kulttuurin "perusluonteeltaan niin sanotun korkeamman kulttuurin vastakohtana talonpoikaiskulttuuriksi". Kansanomaisen kulttuurin häviämisen prosessi alkoi Vuorelan mukaan 1800-luvun lopun teollistumisessa mutta oikeastaan vasta toisen maailmansodan jälkeen. (Vuorela 1977: 5) Kun puhutaan kansankulttuurista tai perinteisestä kulttuurista, joka on itsessään konstruointi, tarkoitetaan yleensä aikaa, jonka katsotaan päättyneen viimeistään toisen maailmansodan aikoihin. Ilmar Talve katsoo kansankulttuurin olevan suuren enemmistön kulttuuria. Kansatieteessä on ollut vahva pragmaattis-funktionalistinen tutkimusote, minkä mukaisesti on korostettu kulttuurituotteiden käyttökelpoisuutta, niiden valmistustapaa, tässä käytettyjä työvälineitä ja ihmisten taitoja. Kansan taitavuudessa on nähty suorastaan kansankulttuurin ydin. (Talve 1980)³

Vaikka kansa etnologiatieteissä nykyään nähdään jakaantuneena erilaisiin ryhmiin, katson että kansakulttuuri, kansa, kansanomaisuus ovat läsnä nykyisessäkin tutkimuksessa. Ajatukseen kansasta yhtenäisenä muodostelmana mahtuu huonosti erojen olemassaolo. Sukupuolta ei ole korostettu, sillä silloin olisi tullut mukaan yksi eroa ja toisenlaista identiteettiä muodostava tekijä. Sukupuolet on luonnollistettu ja siten häivytetty. Ne ovat biologisesti ymmärrettyjä reaalisia kategorioita, miehiä ja naisia.

Kansankulttuurin esittelyissä sukupuoli tulee esille lähinnä sukupuolisen työnjaon kautta. Koska maatalous (eli talonpoikainen kulttuuri) on konstruoitu työnteen ja muun tekemisen pohjalta, tulee työnteosta kiinnostava areena sukupuolen määrittelyssä. Työnteko kuvataan yleensä kollektiivisena, kuten Ann-Catrin Östman on todennut. Työt esitellään passiivissa (suoritetaan, tehdään) tai me-muodossa, jota myös voi pitää epämääräisen kollektiivisena. (Östman 2004)⁴ Korkealle arvostettujen maataloustöiden, kuten kylvämisen yhteydessä on poikkeuksellisesti mainittu myös sukupuoli eli mies.

Tarkempi lukeminen tuo esille mielenkiintoisen ja hierakkisen sukupuolisen työnjaon. Miesten työ on ollut naisten työtä tärkeämpää ja sukupuolisen työnjaon raja on toiminut jäykästi miehiin päin. Naiset sen sijaan ovat tehneet sekä naisten että miesten töitä, usein myös raskasta ruumiillista työtä. Maataloudessa vallinnut sukupuolinen työnjako on ollut 80- ja 90-luvuilla naistutkimuksen piirissä vilkkaan keskustelun kohteena. Sitä on kuvattu vaihtoehtoisesti miehen ja vaimon muodostamana symmetrisenä työyksikkönä tai työnjaon epäsymmetriana; on puhuttu työnjaon joustoista ja joustojen epäsymmetriasta. (Esim. Siiskonen 1990; Peltonen 1992; Apo 1993; Löfström 1999; Östman 2000, 2004; Räsänen 2005) Itse kannatan tulkintaa työnjaon epäsymmetriasta, sillä se korostaa naisten vahvaa osuutta työnteossa. Olisi itse asiassa syytä puhua naisten ja miesten töistä ja sitten yhteisten töiden vyöhykkeestä, jolla tarkoitan niin sanottuja miesten töitä, joihin naisetkin osallistuivat.

Onkin syytä yhtyä Satu Apon kohdistamaan kritiikkiin idealisoivaa maaseutukuvausta kohtaan. Hänen mukaansa olisi syytä puhua epätasa-arvoisesta sukupuolisesta työnjaosta eikä harmonisesta miehen ja vaimon muodostamasta työyksiköstä. (Apo 1993: 136)

Myös kotitöiden tarkastelu kansankulttuurin yleisesityksissä ilmentää työnjaon sukupuolittunutta käsittelyä. On helppo löytää tutkimuksessa huomiotta jääneitä kotitöitä, jotka ovat ymmärrettävästi juuri naisten töitä. (Heikkinen 1992:11) Esimerkiksi Toivo Vuorelan teoksessa Suomalainen kansankulttuuri sellainen arkityö kuin pyykinpesu on sijoitettu naisten käsityöt -nimikkeen alle (Vuorela 1977). Tämä kertoo samalla kotitöiden hankalasta kategorisoinnista. Ilmar Talve ei Suomen kansankulttuuri -teoksessaan juurikaan käsittele siivoamisesta tai pyykinpesua (Talve 1980).

Uudempi maaseutututkimus tuo tärkeää täsmennystä yksityisen ja julkisen jakoon maatilalla. Berit Brandthin

luokittelun mukaan sukupuolen kannalta katsottuna maatalojen voidaan sanoa tuottavan seuraavanlaista diskurssiivista luokitusta: perheviljelmädiskurssi, moniaineksisuuden diskurssi ja maskulinisoitumisen diskurssi (Brandth 2002; ks. myös Sireni 2005:6–9), joista kaksi ensimmäistä ovat tässä yhteydessä tärkeitä. Perheviljelmädiskurssi istuu hyvin perinteiseen suomalaiseen maatalouteen, jolla voidaan ymmärtää aikaa ennen sodanjälkeistä rakennemuutosta.

Korostetaan, että naiset ovat asuneet ja tehneet sekä sisällä kotitaloustöitä että ulkona pelto- ja navettatöitä maataloilla, jotka ovat olleet pääasiassa miesten omistamia ja siten myös miesten ja miesten suvun (appivanhemmat naiselle) kontrolloimia. Perheviljelmiin perustuvassa maataloudessa omaisuus on siirtynyt isältä pojalle. Naiset eivät yleensä hallinneet tilan tuottoa eikä heillä ollut tuloja. Kärjistäen voidaan sanoa, että naiset olivat tiloilla ilman palkkaa, valtaa, arvostusta ja virallista ammatillista asemaa. (Sireni 2005:7)

Perheviljelmädiskurssia on hyödyllistä verrata moniaineksisuuden diskurssiin, jossa naisilla katsotaan olevan monta tapaa toimia ja monta paikkaa maataloilla. Tässä naiset ylittävät yksityisen ja julkisen rajan ja toimivat myös julkisessa sfäärissä. He menevät palkkatyöhön, kouluttautuvat ammatillisesti, osallistuvat politiikkaan ja kansalaistoimintaan, mitä voidaan pitää modernin naisen piirteenä. (Sireni 2005:6–9)

Kuten kaupunkitiloissa myös maaseudulla naisten on otettava huomioon niin julkiseen kuin yksityiseenkin tilaan liittyvät vaarat ja pelontunteet. Aikaisemmin voittopuolisen patriarkaattisen perheviljelmämallin puitteissa nainen oli monin tavoin aviomieheensä ja aviomiehen sukuun sidottu. Naisten omaelämäkerralliset kuvaukset tuovat esille miniäksi taloon tulleen nuoren naisen turvattomuutta. (Esim. Apo 1993; Määttänen 1993)

Maaseudun ulossuljettujen tilat

Seuraavaksi otan esille kaksi ilmiötä, joihin sopii luonnehdinta ulossulkeminen ja abjektien synnyttäminen, nimittäin prostituution ja seksuaalisesti poikkeavat⁵.

Suomessa vallinnutta/vallitsevaa prostituutiota, homoseksuaalisuutta ja lesboutta on suhteellisen vähän tutkittu ja maaseudulle paikantuvana vieläkin vähemmän⁶. Maaseudun prostituution yhteydessä olen joutunut turvautumaan niihin tietoihin, joita on tullut sinänsä vähäisestä kaupunkiprostituution esityksistä, varsinkin Häkkisen historiallisesta tutkimuksesta (Häkkinen 1995). Maaseudun homoseksuaalisuuden ja lesbouden tärkeimmät tutkijat ovat Jan Lofström (Lofström 1999) ja Antu Sorainen (Sorainen 2005). Lofström on tarkastellut homoseksuaalisuutta agraarikulttuurissa 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. Hän on käyttänyt folklorea ja muistitietoa aineistonaan. Soraisen artikkeliväitöskirja on teoreettinen ja siinä kiinnitetään huomiota käsitehistoriaan. Empiirinen osa käsittelee neljää oikeudenkäyntiä, joissa naisia syytettiin

haureuden harjoittamisesta toisen samaa sukupuolta olevan kanssa. Näissä oikeudenkäynneissä tuomittiin viisitoista naista ehdollisiin tai ehdottomiin vankeusrangaistuksiin Itä-Suomen maaseudulla 1950-luvulla. Moniaineksisessä työssä käytetään virallisia dokumentteja ja muuta historian tutkimukselle ominaista aineistoa, mutta myös oikeudenkäynteihin osallistuneiden henkilöiden haastatteluja.

Yhteistä molemmille ilmiöille on niitä ympäröivä hiljaisuus, jossa on monenlaisia sävyjä. Sorainen ja Löfström korostavat hiljaisuutta ikään kuin sisältä käsin ilmiöön itsessään liittyvänä. Häkkisellä sen sijaan hiljaisuus on tutkimuksen vähäisyyttä. Hiljaisuus kytkeytyy monin tavoin käsitteiden ongelmallisuuteen ja diskurssien epäselvyyteen, mikä on varsinkin Soraisen työssä yhtenä käsittelyn kohteena. Sorainen selvittää konkreettisten tapausten pohjalta lesbous-käsitteen kehittymistä, viranomaisten puhetapaa ja naisten omia tulkintoja sellaisina kuin ne tulivat esille kuulusteluissa. Häkkistä sen sijaan eivät juurikaan askarruta käsiteongelmat, vaan hän nojautuu viranomaisten ja muiden virallisten dokumenttien kielenkäyttöön.

Löfströmin mukaan vanhemmalta agraariajalta löytyy vain vähän homoseksuaalisuutta tarkoittavia kansanomaisia ilmauksia. Naisten välisiin seksuaalisuhteisiin liittyvä sanasto on vieläkin niukempi. (Löfström 1999: 17–18, 28) Soraisen tutkimus vahvistaa naisten lesbouden olleen miesten homoseksuaalisuutta näkymättömämpää (Sorainen 2005: 58). Kuten Sorainen korostaa, samaa sukupuolta olevien välistä seksuaalisuutta ei kategorisoitu 1950-luvulla sellaisella käsitteistöllä, joka nykypäivästä käsin tuntuu tutulta. Esimerkiksi "lesbo" ja "seksuaalisuus" eivät olleet käytössä maaseudun päivittäisessä puhunnassa. Lääketieteen ja psykiatrian diskursseissakin ne esiintyivät harvoin⁷. Rikoksen nimikkeen eli haureuden merkityskenttä osoittautui laajaksi, liikkuvaksi, tulkinnanvaraiseksi ja epäselväksi niin 1950-luvun asiaa käsitelleille poliiseille kuin itäsuomalaisille kyläläisille. Haureussyytteiden kohteina olleet naiset eivät myöskään mieltäneet koko käsitettä, vaikka he osin tunnustivatkin syyllistyneensä johonkin sellaiseen. Tämä ei kuitenkaan estänyt sitä, etteikö haureussyytettä olisi sovellettu rikosoikeudellisesti. (Sorainen 2005: 23, 58, 73)

Prostituoiduista puhuttiin viranomaispapereissa "antautuneina naisina" tai "tarkastettuina naisina", millä viitattiin 1800-luvun loppupuolen käytäntöön. Puolivirallisessa kielenkäytössä puhuttiin "pahatapaisista", "langenneista", "kevytkenkäisistä" naisista. Maaseudulla naisista käytettiin nimitystä "yleinen nainen" ja kiertoilmausta "tällaista ammattia harjoittavat naiset", ja "huonomaineinen nainen". (Häkkinen 1995, Nygård 1998, Markkola 2002)

Kaiken kaikkiaan vaikka rikoksena homoseksuaalisuus, lesbous ja prostituutio olivat selviä, on viranomaisten diskurssi ja yleinen puhetapa, sen verran kuin sitä tutkimuksissa tuli esille, käsitteistöltään kirjavaa. Ulossuljetut ovat pitkälti vailla nimeä ja niitä on sosiaalisesti hankala määritellä. Ilmiöstä on myös vaikea löytää tutkimuksia, eikä edes tutkimuskirjallisuus ole pystynyt tuottamaan yhtenäistä terminologiaa.

Prostituutio maaseudulla

Antti Häkkinen on kartoittanut prostituution levinneisyyttä 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkupuolelle. Hänen mukaansa maaseudun prostituutio ei ollut organisoitua, vaan lähinnä amatöörimäistä, mikä voidaan päätellä paritusrangaistusten vähäisyydestä. Potentiaalisia asiakkaita ei ollut paljoa. Rahaa ei aina edes vaihdettu vaan Häkkisen mukaan tavallista oli sellainen isäntä– piika-suhde, jossa piika oli käytännöllisesti katsoen prostituoidun asemassa. (Häkkinen 1995: 214–218.)

Maaseudulla mentiin yleisesti kylistä muualle prostituutiopalveluja saamaan. Markkinat, käräjät ja julkiset huutokaupat keräsivät prostituoituja. (Häkkinen 1995: 74, 77, 92, 165, 215–216; myös Apo 2001: 273.) Tästä näkyy maaseudun ja kaupungin toisiaan täydentävä työnjako. Kaupungit tuottivat palveluja, joita ilman maaseutuväestö ei halunnut elää, mutta joita maaseudulla syystä tai toisesta ei voitu tai ei haluttu järjestää. On mahdollista ajatella, ettei tilapäisesti maaseudulla oleilevien prostituoitujen katsottu kuuluneen maaseudun väestöön.

Prostituution ollessa sallittua (ennen vuotta 1899) rajoitettiin viranomaisten toimesta prostituution harjoittamista ja asiakkaiden hankkimista monilla julkisilla alueilla kuten rautatieasemilla, teattereissa, konserteissa, sirkuksessa, tanssihalleissa, julkisissa näyttelyissä, eläintarhoissa ja puistoissa. Prostituutio oli kyllä sallittua markkinoilla, "kiertelevänä prostituutiona", kuten sanottiin. (Häkkinen 1995: 26–27, 119.) Prostituution tultua kriminalisoiduksi sen näkyvä olemassaolo luonnollisesti väheni.

Maaseudulle prostituutiota alkoi ilmestyä aikaisempaa laajemmassa ja organisoituneemmassa muodossa 1920–1930-luvulla miesvaltaisille työpaikoille, kuten rautatie-, metsä-, uitto- ja siirtotyömaille. Tämä tulee esille paritusrangaistusten kasvusta. (Häkkinen 1995: 69–75.) Metsätyö- ja uittoalueita ei välttämättä pidetä osana talonpoikaiseksi miellettyä maaseutua. Kuitenkin uittomiehet ja joiltakin osin metsätyömiehetkin saattoivat asua kylissä, jolloin jonkinlainen, ainakin osittain organisoitu prostituutio oli todennäköistä. Onkin kuvauksia tukkilaisten ja talonpoikaisen miesväestön keskinäisestä kilpailusta ja ristiriidoista, joista osaa voidaan tulkita kamppailuksi siitä, kenelle kuuluvat kylän naiset. Tukkilaisia voidaan kylästä käsin katsottuna pitää sosiaalisesti toisina, jolloin kylän naisille asettui paine olla ylittämättä oman ja vieraan rajaa. Ilmiö on representoitu romanttisin rakkausteemoin. Viittauksia prostituutioon on mahdotonta löytää toisin kuin esimerkiksi urbaania elämää kuvaavista elokuvista. On kiinnostavaa, että tukkilaiskuvauksissa jännite asetetaan poikkeuksetta kylän miesten ja tukkilaisten välille, ikään kuin rintamalinjat suhteessa naisiin olisivat olleet yhtenäisiä. Naisten keskinäisistä eroista ja jännitteistä on vähemmän mainintoja.⁸ Ei ole myöskään viittauksia kylään uittomiesten majapaikoille tulleista kylän ulkopuolisista prostituoiduista.

Vanhanmallisessa prostituutiossa kyse ei ollut etnisestä toiseudesta sanan varsinaisessa merkityksessä. Nykyisen globalisaation oloissa, joissa naiskauppa ja pakotettu prostituutio ovat tulollaan Suomeenkin, prostituutio alkaa entistä paremmin myötäillä markkinataloutta. Vaikka Suomen maaseutu ei ole prostituution parasta markkina-aluetta, on merkkejä myös maaseudun etnoseksuaalisista vyöhykkeistä. Myös maaseudulle on alkanut ilmestyä seksiturismia. Ensimmäiset esimerkit tästä tulevat 1990-luvun puolivälin Lapista.⁹ Esimerkiksi Ylä-Lapin Utsjoen alueella eräs majoitusyritys alkoi järjestää prostituoitujen kuljetusta Venäjältä. Paikallinen väestö Duovvi ry -yhdistyksen organisoimana nousi kampanjoimaan "kylän puhdistamiseksi". Paritustoiminta päättyikin. Tilanteen tekee mielenkiintoiseksi paikallisten aktiivinen toiminta, jossa vedottiin alueen etniseen ominaislaatuun. Mediassa vastuskampanja sai osin hymyilyä ja tutunomaista syyttelyä moralismista. Ehkä tilanteen uutuudesta johtuen viranomaiset lähtivät hitaasti liikkeelle. Samanlaista organisoitua paritustoimintaa on ollut myös Keminmaassa yhdessä majoitusliikkeessä, joka suljettiin oikeudenkäynnin jälkeen.

Kyliin alkoi muodostua uudenlaista, häiriötä tuottavaa etnoseksuaalista tilaa. Siinä seksuaalisia palveluja tuottivat vierasetniset eli lähinnä venäläiset. Siten kylään tunkeutui sekä vierasta etnisyyttä että uudenlaista seksuaalisuutta. Toisaalta tuli esille, että tapahtuma lisäsi ristiriitaisten äänien määrää ja toi esille aikaisemmin mahdollisesti piilossa olleita näkemyseroja.

Voidaan sanoa, että prostituutio rajoitti tuntuvasti kaikkien naisten liikkumista. Prostituution paikat olivat ei-prostituoiduille pelon täyttämiä ja vältettäviä, olkoot pelot kuviteltuja tai reaalisia. Siten prostituution ottama tila ja aika säätelivät kaikkien naisten, niin prostituoitujen kuin ei-prostituoitujenkin toimintaa. Ei-prostituotujen naisten tuli sopeutua ajatukseen vältettävistä paikoista ja ajoista. Yöllä ei sopinut liikkua tietyissä paikoissa, muuten altistui prostituoidun leimaan.¹⁰

Prostituutio on ilmiö, joka sopii hyvin Butlerin ulossulkemisen asetelmaan. Prostituoitunut ovat abjekteja vailla subjektin statusta, mistä on osaltaan osoituksena heidän epämääräinen ja hahmoton nimeämisensä. Olemassaolollaan he vahvistavat muiden subjektiviteetin muodostumista. Tässä prosessissa pelolla on olennainen tehtävä. Tällaiseksi ihmisryhmien väliseksi suhteeksi ilmiötä on tulkittukin.

Käsitellessään prostituution laillisuuden aikaa 1800-luvun lopulla Nygård arvioi, ettei prostituutiota pidetty uhkana yhteiskunnalle, vaan päin vastoin se nähtiin miehille välttämättömänä samalla kun sen katsottiin suojaavan "kunnioitettuja, perheen perustamiseen soveliaita" naisia miehen vietiltä. (Nygård 1998: 52–53.) Väite on kyllä vahvasti yleistävä, sillä prostituutio ei kattanut yhtäläisesti kaikkia sosiaalisia kerrostumia. Porvarisluokan ja ylempien sosiaaliryhmien miehet käyttivät eniten prostituoitujen palveluksia. Käyntiä prostituoidun luona voidaan pitää osana ylempien sosiaaliryhmien miehisä initioitumismenoja (Ollila 1998: 27). Prostituoitunut tulivat tilattomasta maaseutuväestöstä ja työväenluokasta (Häkkinen 1995: 81–82, Nygård 1998: 55–56). Kun prostituution kriminalisointi tuli ajankohtaiseksi, prostituutiota vastustivat valtiopäivillä

pappis- ja talonpoikaissäädyn edustajat sekä aatelis- ja porvarissäädyn naispuoliset edustajat. Työväenliike oli kielteinen prostituutiota kohtaan, sillä se miellettiin porvarillisen yhteiskunnan piirteeksi. (Nygård 1998: 55–56.)

Prostituutio ulossuljettujen tilana tulee hyvin esille siihen kohdistetusta salailusta, joka alkoi murtua 1800-luvun lopulla pyrittäessä kriminalisoimaan prostituutio. Julkinen keskustelu oli hankalaa ilmiön luonteen takia ja lehdistössä tuomittiin aiheen käsittely: "sivistyskodeille ei ollut suotavaa antaa tyttäriensä tietää moisista puuhista". Yläluokan ja porvariston naiset häivyttivät ilmiön tietoisuudestaan. Salailu suojeli sekä heitä että heidän miehiään, jotka olivat potentiaalisia prostituoitujen palvelujen käyttäjiä. (Nygård 1998: 53–54, Ollila 1998: 133, 172.) Tästä huomataan naisten keskinäistä hierarkkista erottautumista, missä ulossuljettujen olemassaolo on osaltaan tuottamassa oikeanlaiseksi määriteltyä naiseutta.

Homoseksuaalisuus ja lesbous agraarikulttuurissa

Löfströmin tuli yllättävään johtopäätökseen suomalaisen agraarikulttuurin homoseksuaalisuudesta. Hänen mukaansa homoseksuaalisuus ei ollut näkyvillä eikä siihen kiinnitetty huomiota. Sitä kautta ei rakentunut sukupuolten järjestelmää. Näin voidaan sanoa myös lesboudesta. Löfström selittää tämän sillä, että Suomen kaltaisessa agraariyhteiskunnassa toisin kuin porvarillis-keskiluokkaisissa kulttuureissa, homoseksuaalisuudella oli vain pieni "käyttöarvo mieheyden, naiseuden ja kunnian tulkinnoissa". Vähäinen käyttöarvo selittäisi myös homoseksuaalisuuden nimettömyyttä. Käsitteiden puuttumista Löfström tulkitsee niin, ettei asiaa koettu puhujien keskuudessa merkitykselliseksi; siksi asiaa ei ollut käsitteellistetty. (Löfström 1999: 34, 193–199.)

Homoseksuaalisuuden ja lesbouden vähäisellä merkityksellä on paikkansa agraarikulttuurissa vallinneessa sukupuolijärjestelmässä, jossa naisen ei katsottu olevan kovin erilaisen kuin miehen. Tähän näkemykseen Löfström päätyi arvioimalla sukupuolten välisiä suhteita (sukupuolten polarisaatiota) neljän tekijän avulla, nimittäin tilanhallinnan, työn, seksuaalisuuden ja ruumiiseen liittyvien käsitysten pohjalta. Tilan käytössä agraarikulttuurissa oli sukupuolittunutta eriytymistä. Esimerkkinä Löfström piti työnjakoon liittyviä tiloja, kuten naisten toiminta navetassa ja miesten ulkona pelloilla, mutta korosti samalla asuintilan eli maalaistalon pirtin olleen yhteinen tila naisille, miehille ja lapsille. Sukupuolista työnjakoa on jo edellä käsitelty. Löfström tuo esille sukupuolisen työnjaon rajan häilyvyyden nimenomaan naisten kannalta katsottuna. Mitä tulee seksuaalisuuteen Löfströmin mukaan naista pidettiin miehen tavoin seksuaalisena olentona. Ruumiiseen liittyvien erojen ja samuuskien pohdintaa ei juurikaan esiintynyt agraarikulttuurissa. Ruumiin eroja ei mielletty syyksi miehen ja naisen sosiaalisten kategorioiden erolle, kuten Löfström toteaa. Tässä kontekstissa korostuu suomalaisen kulttuurin sukupuolten suhteellinen eriytymättömyys. (Löfström 1999: 173- 195.) Sukupuolten vähäinen eriytymättömyys ja seksuaalisuuden vähäinen sukupuolittuneisuus suomalaisessa

agraarikulttuurissa tulee selvemmäksi, jos asiaa verrataan porvarikulttuuriin ja toisaalta Etelä- ja Keski-Euroopan kulttuureihin, kuten Löfström tekee.

Löfströmin mielestä selvin sukupuolten välisen hierarkkisuuden perustelu tulee kirkollisesta avioliittokoodista, jonka mukaan mies on naista ylempänä ja sukupuolten erilaisuus muodostuu tästä (Löfström 1999: 194). Vaikka näin olisikin, pidän tärkeänä Löfströmin tutkimuksessa olevia viittauksia sukupuoliseen työnjakoon. Tutkimusta voi tulkita niinkin, että sukupuolten eroja uusinnettiin työnjaon kautta. Tutkimuksen runsaista esimerkeistä tulee esille, että naisten töitä tekevää miestä saatettiin pitää "kummallisena", mikä voidaan tulkita vihjeeksi homoseksuaalisuudesta.

Homoseksuaalisuudesta ja lesboudesta saadaan kiinnostavia vihjeitä katsottuna asiaa julkisen ja yksityisen tilan kannalta. Tuula Juvosen mukaan homoseksuaalisuuden kiellettyinä aikana miesten homoseksuaalisuus toteutui suurelta osin julkisissa tiloissa, esimerkiksi ravintoloissa, miesten vessoissa ja puistoissa kun taas naisten lesbous oli enemmän piilossa yksityisissä tiloissa. (Juvonen 2002: 235–277). Voi arvella että maaseudulla lesbous on miesten homoutta helpommin kadonnut naisten keskinäiseen kanssakäymiseen ja yhdessäasumiseen. Miesten homoseksuaalisuutta maaseudulla lienee etsittävä joutomailta, kylien syrjässä olevilta miesten kokoontumispaikoilta, kuten puolipiilotetuilta kortinpeluu- ja ryypiskelypaikoilta. Suomessa homoseksuaalisuuden näyttämöä voisi koettaa jäljittää myös jätkäkulttuurista. Aineistoa on kuitenkin vähänlaisesti. Jopa heteroseksuaaliseen erotiikkaan on viittauksia niukasti, vaikka heteroseksuaalisia eroottisia fantasioita löytyykin.¹¹

Yhteenvetoa

Prostituution, homoseksuaalisuuden ja lesbouden tiimoilla maaseudulla viipyilevää hiljaisuutta on mahdollista tulkita kahdesta näkökulmasta käsin. Toisaalta voidaan puhua tutkimuksellisesta hiljaisuudesta ja toisaalta on kysyttävä, onko ilmiöitä ylipäättänsä esiintynyt sellaisena kuin ne ymmärretään nykyaikana. Tämä kysymys koskee nimenomaan lesboutta ja homoseksuaalisuutta, joiden kuulumista moderniin yhteiskuntaan tutkijat korostavat. Heidän mukaansa seksuaalisuuden muodoilla tai edes sukupuolten eroilla ei ollut nykyisenlaista merkitystä esimodernissa yhteiskunnassa, jolle oli ominaista seksuaalisuuden rajojen hahmottomuus. Tämä ei sulje pois sitä, etteikö erilaisia seksuaalisia suuntauksia olisi ollut tai etteikö prostituutionomaista toimintaa olisi ollut. Kyse on toki keskenään erilaisista asioista, vaikka niitä tässä yhdistää ulossulkeminen, abjektina olo. Pidän ilmiöiden abjektinomaisuutta syynä niihin kohdistuvalle vähäiselle tutkimukselle. On kuin akateemiset piiritkin olisivat suojanneet itseään ulossuljetuilta.

Vaikka suomalaisen kansankulttuurin yleisesittelyissä tunnustetaan maaseudun sosiaalisten ryhmien koko kirjo, oli kohdennus pitkään vauraassa talonpoikaisuudessa, mikä on kansallisuusideologisesti

suomalaisuuden peruspilari. Tutkimuksen voidaan sanoa tuottaneen suomalais-kansallista maaseututilaa. Se henki talonpoikaista eetosta. Kansallisuusideologia uusintaa myös sukupuolten erottelua, joka on eksplikoimatonta ja essentialistista. Heteronormatiivisuus on itseäänselvyys.¹²

Suomessa on viime aikoina alettu yhä enemmän puhua etnisyydestä ja monikulttuurisuudesta, mikä ei kuitenkaan näy maaseutua koskevassa etnologisessa tai yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Monikulttuurisuuden haasteita ei juurikaan mainita. Etnisistä vähemmistöistä ei puhuta. Ehkä hiljaisuus on ilmausta reaalisesta tilanteesta, eli siitä, että Suomen maaseutu vastakohtana kaupungeille on ollut – ja on jatkuvasti monoetnistä aluetta.

Onko sitten turhaa puhua maaseudun monikulttuurisesta ja -etnisestä tilasta? Tuleeko maaseudulle "etnistä" vain turistien hahmossa? Näin tuskin voi pitkään olla. Myös maaseudulle siirtyy uusia toimijoita uusien elinkeinojen myötä. Suomessa on jo nyt matkailussa lisääntyvässä määrin myös ulkomaista pääomaa, on ulkomaalaisia yrittäjiä ja työntekijöitä, mistä onkin alkanut ilmestyä tutkimuksia (ks. Alijosiute 2005). Ulkomaalaisia ja ulkomaalaistaustaisia naisia on myös avioituneina maataloille.

Etnisesti erilaisten ilmestyminen maaseudulle ja seksuaalisuuden monimuotoisuuden näkyväksi tuleminen synnyttäneen uusia kulttuurisia malleja. Tulee uutta ajanvietteen tapaa, uutta asennetta maisemaan ja luontoon, infrastruktuuriin ja palveluihin. On kiinnostavaa nähdä, millaista uutta etnokulttuurista tilaa on tulossa; syntykö uudenlaista ulossulkemista, tapahtuuko uudenlaista yksityisen ja julkisen rajanvetoa ja tuleeko sukupuolittuneisuuteen muutosta.

VIITTEET

1. Etnologiatieteillä tarkoitetaan kansatiedettä, etnologiaa, kansanrunoudentutkimusta, folkloristiikkaa ja perinteentutkimusta. Artikkelissa painopiste on kansatieteessä ja etnologiassa.
2. Epävirallisesta valvonnasta käyttää kansanomaista alkoholikulttuuria tutkinut Satu Apo käsitettä "etnokontrolli". Se muodostuu mm. alkoholifolkloresta ja stigmatisoivista juoruista ja panettelusta. (Apo 2001: 281–287.) Juorujen valvovaa merkitystä on etnologiatieteissä korostettu muutenkin.
3. Vuorela ja Talve edustavat klassista kansatiedettä. Heidän jälkeensä yleistävä kansa-käsite alkoi murentua. Alettiin tutkia yhteisöjä (esimerkiksi ruukki- ja kaivosyhteisöjä) ja erilaisia alakulttuureja (eri ammattialojen ja sosiaalisten ryhmien kulttuureja). Olennaista on, ettei enää pyritty luomaan yleistävää suomalaiskansallisen kulttuurin kuvausta.
4. Sukupuolinen työnjako eksplikoidaan ainoastaan käsiteollisuudessa: puhutaan teknisistä töistä, jotka jaetaan miesten erityistöihin, joita ovat raudan-, nahan-, puun- ja tuohenkäsittely, mutta myös kalkinpolto ja puunjalostusteollisuuden esiasteet, ja naisten käsitöihin (eli tekstiilityöhön) (Vuorela 1977).

5. Homoseksuaalisuus ja lesbous (eli haureuden harjoittaminen toisen samaa sukupuolta olevan kanssa) on ollut kriminalisoitu vuodesta 1889 vuoteen 1971 (Sorainen 2005: 2–5). Tärkeimpiä prostituutiota määritteleviä lakeja ja säädöksiä ovat: vuoden 1734 rikoslain salavuoteus- ja huorintekokohdat; vuonna 1847 alkoivat prostituoitujen (ns. tarkastettujen naisten) terveystarkastukset; tarkastuksissa saatu lupakirja ymmärrettiin toimintaluvaksi prostituutioon; kyse on ns. ohjesääntöisestä prostituutiosta; 1899 prostituutio määriteltiin rikokseksi; 1936 irtolaislaki korvasi rikoslain prostituutiomomentin; 1986 prostituutio laillistettiin (Häkkinen 1995: 162–168). Vuonna 2006 hyväksyttiin laki seksuaalisten palvelujen rajoitetusta ostokiellosta.
6. Homoseksuaalisuudesta ja lesboudesta on tehty kulttuurihistoriallisesta ja naistutkimuksellisesta näkökulmasta joitakin tutkimuksia (Löfström 1999, Juvonen 2002, Sorainen 2005). Prostituutiota on historiatieteiden näkökulmasta tutkinut Antti Häkkinen, jonka teos kattaa kauden 1867–1939, mutta jossa tehdään viittauksia myös sodan jälkeiseen aikaan. Hajanaisia mainintoja prostituutiosta löytyy myös muista teoksista (esim. Nygård 1998, Ollila 1998, Markkola 2002). Yhteiskuntatieteellinen, lähinnä kaupunkien prostituutiota käsittelevä tutkimus on aktivoitunut 1990-luvulla. Tässä yhteydessä on syytä mainita Elina Penttisen työ (2004).
7. Homo- ja lesbokäsite alkoi ilmestyä länsieuroopplaiseen ja yhdysvaltalaiseen puheeseen homoseksuaalien itsensä ja vähitellen myös lääkärien, seksologien ja kriminologien käyttämänä 1900-luvun vaihteessa. Queer-termi ja lesbous tulivat suomalaiseen mediaan Soraisen mukaan vasta 1900–2000-vaihteessa (Sorainen 2005: 24, 35).
8. Elokuviissa suosittu ulkopuolinen on etnisesti vieras romaninainen, esimerkiksi elokuvassa Kaunis Veera. Kiitän refereelausunnon antajaa tästä huomautuksesta.
9. Olen kiitollinen tiedoista professori Päivi Naskalille Lapin yliopistosta ja lehtori Vappu Sunnarille Oulun yliopistosta. Myös Elina Penttisen tutkimuksessa mainitaan tapauksista ohimennen (Penttinen 2004: 74–76).
10. Tilanne ei naisten kannalta välttämättä ole kovin paljon muuttunut. Katuprostituutio vahvistaa kaikkiin naisiin kohdistuvaa seksuaalista häirintää, mikä tuli esille Helsingissä Vaasankadulla 1990-luvulla.
11. Keskustelu jätkäkulttuurista väitöskirjan tehneen FT Jyrki Pöysän kanssa.
12. Lienee tyypillistä, ettei sellaisten kansallisten instituutioiden kuin Kalevalaisten Naisten Liiton ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1990-luvun alussa organisoimaan naisten elämäkertakirjoituskilpailuun Satasärmäiseen naiseen tullut yhtä ainutta kirjoitusta ei-heterolta, vaikka kilpailu oli suosittu. Siihen tuli yhteensä noin 600 kirjoitusta (Juvonen 2002: 43–45). Onko ymmärrettävä niin, etteivät seksuaalisten vähemmistöjen edustajat löydä identiteettiään tällaisista projekteista?

LÄHTEET

Apo, Satu 1993: Orjatyöksi oman kodin valtiaaksi. Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 125–148.

Apo, Satu 2001: Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Brandth, Berit 2002: Gender identity in European family farming: a literature review. *Sociologia Ruralis* 43:3, 181–200.

Butler, Judith 1993: *Bodies that matter on the discursive limits of "sex"*. Routledge, New York.

Gunew Sneja 2004: *Haunted Nations. The Colonial Dimensions of Multiculturalism*. Routledge, London and New York.

Heikkinen, Kaija 1992: Women, Marginality and the Manifestation of Everyday Life. A Study of the Present-day Feasts of the Veps and the Mari (in Russia). *Ethnologia Fennica*, 5–17.

Häkkinen, Antti 1995: *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.

Johnson, Richard–Chambers, Deborah–Raghuram, Parvati–Tincknell, Estella 2004: *The Practice of Cultural Studies*. SAGE Publications, London, New Delhi.

Juvonen, Tuula 2002: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino, Tampere.

Keskinen, Suvi 2005: *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere University Press, Tampere.

Koivunen, Anu–Liljeström, Marianne (toim.) 1996: *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

Koski, Leena 2003: Naisten paikat "miesten maailmassa". Näkökulmia sosiologiseen naistutkimukseen. Teoksessa Roivas, Marianne–Turunen, Risto. (toim.): *Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 273–293.

Löfström, Jan 1999: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen"*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Markkola, Pirjo 2002: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen

Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Määttänen, Kirsti 1993: Äidit ja tyttäret, anopit ja miniämet. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 149–164.

Nagel, Joane Race 2003: Ethnicity and Sexuality: Intimate Intersections, Forbidden Frontiers. Oxford University Press, New York.

Nieminen, Hannu 2006: Kansa seiso i loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentaminen Suomessa 1809–1917. Vastapaino, Tampere.

Nygård, Toivo 1998: Eri laisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Peltonen, Matti 1992: Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 1996: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Penttinen, Elina 2004: Corporeal globalization: narratives of embodied subjectivity and otherness in the sexscapes of globalization. University of Tampere, Tampere.

Piispa, Minna 2004: Väki valta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. Tilastokeskus. Tutkimuksia 241, Helsinki.

Ollila, Anne 1998: Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Räsänen, Riitta 2005: Piika ei oo ihminen, eikä ihra voita – sukupuoli ja omakohtainen näkökulmina kyselyaineiston tulkinnassa. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo–Olsson, Pia–Ruotsala, Helena (toim.): Polkuja etnologian menetelmiin. Ethnos ry, Helsinki, 246–264.

Siiskonen, Pirjo 1990: Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uuden aikaistuessa. Tutkimus maatalon emännän ja isännän rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna. Helsingin yliopiston maaseudun

tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja, Mikkeli.

Sireni, Maarit 2005: Sukupuoli-identiteetit ja keho maaseutumaantieteen tutkimuskohteina. Maaseudun Uusi Aika 1/2005, 5–18.

Sorainen, Antu 2005: Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa. Yliopistopaino, Helsinki.

Talve, Ilmar 1980: Suomen kansankulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Vuorela, Toivo 1977: Suomalainen kansankulttuuri. WSOY, Porvoo.

Vuorela, Ulla 1999: Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit. Teoksessa Airaksinen, Jaana-Ripatti, Tuula (toim.): Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia. Vastapaino, Tampere, 13–40.

Östman, Ann-Catrin 2000: Mjök och jord. Om kvinnlighet, manlighet i ett österbottnisk jordbrukssamhälle ca 1870–1940. Dissertation. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Östman, Ann-Catrin 2004: Samanarvoisuus ja hierarkia talonpoikaisessa työyhteisössä. Historiallinen Aikakauskirja, 315–326

Julkaisemattomat:

Alijosiute, Ingrida 2005: Majority and seasonal labourers in the agricultural sector. Kansatieteen pro-gradu. Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitos.

Kaija Heikkinen,
Vanamokatu 27 F 25, 80130 Joensuu
puh 013-2512434 (työ)
kaija.heikkinen joensuu.fi
FT naistutkimuksen professori, Joensuun yliopisto
Etnologisen naistutkimuksen dosentti, Joensuun yliopisto